

Koettu koulutustarve — näkökulmia ja kritiikkiä

Taustaa

Usein todetaan, että koulutustarve muodostaa aikuisten opetus-oppimisprosessin suunnittelun lähtökohdan. Näin epäilemättä on ja niinpä ei ole yllättävää, että koulutustarvetutkimuksia on viime aikoina tehty runsaasti. Tutkimuksien myötä on alan käsitteistö täsmentynyt ja yksinkertaistunut. Tämä ilmenee muun muassa siten, että lisääntyvässä määrin käytetään määrällisen koulutustarpeen sijasta nasevampia koulutusmäärien tai koulutusvirtojen käsitteitä ja yhä harvemmin vaivataan lukijaa subjektiivisen ja objektiivisen (kuvitelun ja luullun) koulutustarpeen käsitteillä.

Koulutustarpeen yksi keskeinen osa-alue on yksilön kokemana koulutustarve (myöhemmin koettu koulutustarve). Käsitteinä koulutustarve ja erityisesti koettu koulutustarve ovat ongelmallisia: Yksilö pyrkii koulutuksen avulla lisäämään psyykkistä tai fyysistä hyvinvointiaan — harvemmin koulutus on itseisarvo sinänsä. Siten koulutustarvetta voi esiintyä ainoastaan siellä, missä koulutus (tai kasvatustarve) kykenee vaikuttamaan. Koettua koulutustarvetta voi kuitenkin esiintyä vaikka koulutus ei periaatteessa kykenisi vaikuttamaan — tällöin yksilö odottaa koulutukselta liikaa. Yleisempi tilanne lienee kuitenkin se, että koulutus kykenee vaikuttamaan yksilön psyykkiseen tai fyysiseen hyvinvointiin mutta hän ei syystä tai toisesta tiedosta koulutuksen vaikuttavuutta. Molemmat vaihtoehdot ovat aikuiskasvatuksen ja -koulutuksen kannalta ongelmallisia.

Tässä artikkelissa pyritään jäsentämään ja erittelemään niitä ennako-oletuksia ja reunaehtoja, jotka nykyisellään sisältyvät koetun koulutustarpeen käsitteeseen ja tutkimusmetodologiaan. Tämä yritetään toteuttaa selvittämällä tarveilmauksien, -lausumien ja koetun koulutustarpeen välisiä yhteyksiä. Lopuksi

kritisoidaan vallitsevaa koetun koulutustarpeen määritelmää hyväosaisia suosivaksi ja esitetään niiden eräitä kehittämiskohtia, jotka mahdollisesti palvelisivat aiempaa paremmin yhtä aikuiskoulutuspolitiikan keskeistä tavoitetta — sivistyksellistä tasa-arvoa.

Tarvelausumat ja koettu koulutustarve

Koulutustarve ja koettu koulutustarve muodostuu tarveilmauksista. Yleensä ne esitetään kielellisesti, jolloin on luonteavaa kutsua niitä tarvelausumiksi. Tarvelausuma edellyttää vallitsevan ja suotavan tilanteen vertailua. Tarvelausumassa ilmaistaan tarve (keino tai väline), jolla suotavampi tilanne kuvitellaan saavutettavan. Näin tarvelausuma ja siinä ilmaistu tarve muodostavat sillan vallitsevan ja suotavan tilanteen välille (Tuomisto 1981, 200).

Lause ”haluan opiskella aikuiskasvatusta” on tarvelausuma, joka selkeästi ilmaisee myös koettua koulutustarvetta. Tarpeiden ja tarvelausumien luonnetta on ansiokkaasti käsitellyt Lawson (1975, 33—41). Hänen mukaansa tarvelausumat syntyvät seuraavasti:

- 1) Vallitsevassa tilanteessa esiintyy tai oletetaan esiintyvän puutteellisuuksia.
- 2) Puutteellisuksien arviointi perustuu arvoihin ja normeihin, jotka määrittelevät suotavana pidetyn tilanteen.
- 3) Puutteellisuuden poistamiseksi laaditaan toimintasuunnitelma.
- 4) Toimintasuunnitelma muodostaa tarpeen ja se ilmaistaan tarvelausumina.

Tarvelausumat ja erityisesti koettua koulutustarvetta kuvaavat tarvelausumat syntyvät siten monimutkaisen päättelyprosessin tulok-

sena — siihen, mikä on tämän merkitys aikuis-koulutukselle, palaan tuonnempana.

Tarvelausumia voidaan siten pitää toiminta-suunnitelmina, jotka perustuvat havaittuihin tai oletettuihin puutteellisuuksiin. Tarvelausu-mien, vallitsevan ja suotavan tilanteen yhteys on kuitenkin edelleen ongelmallinen. Tätä yri-tetään havainnollistaa seuraavalla tarvelausu-mien luokittelulla (Taylor 1959, 107—110). Tämän artikkelin kirjoittaja on itse nimennyt tarvelausumaluokat mahdollisimman kuvaaviksi aikuiskasvatuksen kannalta.

1. Ehdollinen ja informatiivinen tarvelausu-ma.

Tarvelausuma viittaa tulevaisuudessa mah-dollisesti esiintyvään tilanteeseen. Siinä to-detaan kyseisessä tilanteessa esiintyväksi tarve tai puutos. Tarvelausuman tarkoite on usein informatiivinen. Esimerkiksi ”jos minusta tulee aikuiskouluttaja, on minun jatkuvasti kehitettävä itseäni”.

2. Instrumentaalinen tarvelausuma.

Tarvelausuma viittaa suoraan vallitsevan ja suotavamman tilanteen erotukseen. Tarve on suotavamman tilanteen todellistamisen väline ja tarvelausuma osoittaa tämän väli-neen. Esimerkiksi ”ollakseni hyvä aikuis-kouluttaja on minun jatkuvasti kehitettävä itseäni ja seurattava ajan tapahtumia”.

3. Normatiivisesti suositteleva tarvelausuma.

Tarvelausuma on luonteeltaan suositteleva ja sillä viitataan yleisesti hyväksytyyn pää-määrään tai arvoon. Tällöin se on usein eet-tismoraalinen. Esimerkiksi ”isänmaa tar-vitsee työteliäitä aikuiskouluttajia”.

4. Deskriptiivinen tarvelausuma.

Tarvelausumalla kuvataan vallitsevaa tilan-etta. Psykologiassa tämä lausumatyyppi on yleinen. Esimerkiksi ”aikuiskouluttajien menestymisen tarve on suurempi kuin muil-la ammattiryhmillä keskimäärin”.

Esitettyssä tarvelausumaluokittelussa voi-daan kolmen ensimmäisen tarvelausumatyy-pin mielekkyys kyseenalaistaa monella tapaa:

1. Tarvelausuman ilmaisema päämäärä ky-seenalaistetaan — miksi on tarpeen olla hy-vä aikuiskasvattaja.
2. Tarvelausuman ilmaiseman tarpeen ja tar-vetta vastaavan päämäärän yhteys kyseena-laistetaan — hyvän aikuiskouluttajan ei välttämättä tarvitse kehittää itseään.
3. Tarvelauseen ilmaiseman tarpeen esiintymi-nen kiistetään — aikuiskouluttajat kehittä-vät jo riittävästi itseään.
4. Päämäärän ja sitä vastaavan tarpeen nykyi-nen mielekkyys kyseenalaistetaan — on tär-

keää, että aikuiskouluttajat kehittävät itse-ään mutta vielä tärkeämpää on, että he ovat omaksuneet aikuiskasvatuksen yleiset arvo-päämäärät.

Tarvelausumat ovat siten monimuotoisia ja usealla eri tapaa kyseenalaistettavissa. Tällöin joutuu välittömästi kysymään, mitä koettu koulutustarve itse asiassa on, kuinka hyvin yksilö kykenee arvioimaan koulutustarpeensa ja kuinka paljon siitä voidaan tai halutaan ilmaista kielellisesti tarvelausumina: onko koettu koulutustarve määriteltävä Paukkua (1978, 37) soveltaen siten, että todellinen koettu kou-lutustarve on se hypoteettinen koulutustarve, jota käytännössä ei saada selville.

Koetun koulutustarpeen käsitteen kritiikkiä ja kehittämissuuntia

”Elämästä viriää aikuisopiskelijan oppimi-sen mieli ja suunta” on aikuiskasvatuksessa usein toistettu fraasi. Koettu koulutustarve määritellään yleensä — tavalla tai toisella — tiettyyn oppisisältöön, koulutusalaan tai -muotoon kohdistetuksi kiinnostukseksi ja opiskeluhaluksi. Tämän kaltainen määritelmä edellyttää yksilöltä varsin vaativaa päättelyketjua: Hänen on kyettävä diagnosti-soimaan itsensä ja elämäntodellisuutensa, mahdollisuutensa, rajoituksensa ja toivoman-sa muutoksen luonne. Näin yksilön oletetaan tiedostavan hyvin paljon ja vielä lisäksi kyke-nevän arvioimaan koulutusta yhtenä mahdolli-sena muutosstrategiana eli kykenevän koulu-tuksen vaikuttavuuden arviointiin — tehtä-vään, joka on haastava kasvatusalan tutkijal-lekin.

Toinen, edelliseen liittyvä, koetun koulutus-tarpeen käsitteen ja sen määritelmien ongelma on, että ne kattavat yleensä ainoastaan kiteyty-neimmät ja selkeimmät koulutukseen kohdis-tuvat tarvelausumat. Kuitenkin sosiologisista ja sosiaalipoliittisista tutkimuksista tiedetään, että huonompisaisuuden kehään kuuluu yleensä moniongelmainen elämäntilanne ja vä-häinen tottumus todellisuuden kielelliseen jä-sentämiseen. Tämä on yksi selitys siihen, miksi koettua koulutustarvetta ei esiinny siellä ”mis-sä pitäisi”: vallitseva koetun koulutustarpeen käsite ja tutkimusmetodologia suosii todelli-suuden kielelliseen jäsentämiseen tottuneita ihmisiä — käytännössä pitkän ja monipuolisen koulutuksen saaneita.

Koetun koulutustarpeen käsitettä, sen määrittelyä ja tutkimusmetodologiaa on kehitettävä. Koetun koulutustarpeen määrittelyssä lieenee syytä pyrkiä vapautumaan turhan vaativista ennakko-oletuksista ja reunaehdoista — elämästä viriävän oppimisen mieli ja suunta ei aina kiteydy selkeiksi kielellisiksi tarvelausumiksi. Siten koetun koulutustarpeen käsitteellistämässä on selkeiden koulutustarvelausumien lisäksi yritettävä tavoittaa myös diffuusit, monimerkitykselliset ja jopa ristiriitaiset koulutustarveilmaukset. Tämä edellyttää aiempaa tulkitsevampaa, dynaamisempaa ja innovatiivisempaa tutkimusotetta. Koetun koulutustarpeen tutkimuksessa antoisia suuntauksia saattavat näin olla esim. kehittävä toimintatutki-

mus ja koulutustarpeen kartoitukseen soveltuvien projektiivisten tutkimusmenetelmien kehittäminen.

Lähteet

- Lawson, K. 1975. Philosophical concepts and values in adult education. Nottingham: Barnes & Humby.
- Paukku, R. 1978. Yrityksen esimiestäidollisen koulutustarpeen mittaaminen. Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja A:14.
- Taylor, P. 1959. Need statements. *Analysis* 18, 106—111.
- Tuomisto, J. 1971. Koulutustarve elinikäisen kasvatuksen näkökulmasta. Alanen, A. & Sihvonen, J. (toim.) *Elinikäinen kasvatustieteellinen tutkimus*. Porvoo: WSOY.